

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 5 Sayı: 22 Volume: 5 Issue: 22

Yaz 2012 Summer 2012

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

KONYA ETNOGRAFYA MÜZESİNDE BULUNAN OSMANLI KLASİK DÖNEMİ SİKKELERİNDEN ÖRNEKLER*

*“SAMPLES FROM OTTOMAN CLASSIC PERIOD COINS IN KONYA ETHNOGRAPHY
MUSEUM”*

Necla DURSUN**

Öz

Ticaretin temel birimi olan sikke, ticari bir değişim aracı olmaktan çok basıldığı dönemin ekonomik, sosyal, dini ve kültürel yapısını yansıtan, bir nevi belge niteliği taşıyan eserdir. Sikke, belge niteliğinin yanı sıra hükümdarlık sembolü durumundadır. Osmanlı devletinde diğer İslam devletlerinde olduğu gibi tahta çıkan sultan ilk olarak kendi adına sikke bastırmıştır.

Osmanlı devletinde ilk sikke Osman Gazi döneminde darp edilmiştir. Bu dönemde bastırılan ilk sikke örnekleri, gümüş akçeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Akçeler Osmanlı sikke geleneğinin temelini oluşturmuş ve bu mütevazı sikke formu uzun yıllar kullanılacak bir geleneğin habercisi olmuştur.

Kuruluş dönemi adı verilen ve Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethine kadar devam eden süreçte sikke malzemesi, formu ve kompozisyonlarında çok büyük farklılıklar görülmektedir.

Fatih Sultan Mehmed dönemi Osmanlı sikke geleneğinde büyük gelişim ve değişimin başlangıcı olmuştur. Bu dönemdeki en büyük gelişim ve değişim Fatih'in beylikten, devlete geçişi İstanbul'da bastırıldığı ilk altın sikke ile duyurmasıdır.

Bu makale, Konya Etnografya Müzesinde bulunan Fatih Sultan Mehmed, II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanunî Sultan Süleyman dönemlerinde bastırılan altın ve gümüş sikke örneklerini kapsamaktadır. Bu dönemlere ait sikkelerden birbirinin tekrarı nitelikte olmayan örnekler seçilmiştir. Osman Gazi ile başlayan Osmanlı sikke geleneğinin klasik dönemde nasıl şekillendiği ve genel özellikleri dört Sultan dönemi örnekleri esas alınarak bilim dünyasına tanıtılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sikke, Osmanlı Sikkeleri, Klasik Dönem Sikkeleri, Konya Etnografya Müzesi Sikkeleri, Altın ve Gümüş Osmanlı Sikkeleri.

Abstract

Coins, as the basic unit of trade, are the works that have the characteristics of some sort of a document and reflect economic, social, religious and cultural structure of the period in which they were issued, rather than being a commercial exchange tool. Coins, as well as having documentary qualification, are a sovereignty symbol. As in other Islamic states, the sultan who succeeded to the crown issued coins on his behalf firstly in Ottoman state.

*Bu makale, 24-29 Ağustos 2009 tarihinde Bişkek-Kırgızistan'da düzenlenen "CIEPO Osmanlı Öncesi ve Dönemi Osmanlı Kültürünün Orta Asya'daki Kökleri" Sempozyumu'nda sunulan bildiriden ve Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 2011 yılında tamamlanan "Mardin Müzesi'ndeki İslami Dönem Sikkelerinden Örnekler" konulu doktora tezinden hareketle hazırlanmıştır.

** Dr., Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü.

The first coin in Ottoman state was minted in Osman Gazi period. The first coin samples issued in this period appear as the silver lucre. Lucre generated Ottoman coin tradition's foundation and this modest coin form became a precursor of a tradition to be used through long ages.

Coin material until the conquest of Istanbul by Sultan Mehmet the Conqueror and to which foundation period name was given had no significant differences at all in terms of form and compositions.

The period of the Sultan Mehmet the Conqueror became the beginning of a great development and change in coin tradition. The most important development and change in that period is Fatih's announcement of transition from principality to state rule with the first coin issued in Istanbul.

This essay includes golden and silver coin samples from Konya Ethnography Museum which were issued in the periods of Sultan Mehmet the Conqueror, Bayezid the Second, Yavuz Sultan Selim and Suleiman the Magnificent. Examples of this are not qualified for the periods chosen repetition of the coins of each other. How the Ottoman coin tradition formed in the classic period with Osman Gazi and general features will be presented to science world taking the basis of four Sultan period samples.

Keywords: Coin, Ottoman Coins, Classic Period Coins, Konya Ethnography Museum Coins, Gold and Silver Ottoman Coins.

Giriş

Latince numis kelimesinden türeyen nümismatik, Grekçe nomus'tan gelmektedir. İslami çevrelerde paraya sikke, paralar topluluğuna ise meskûkât adı verilmektedir (Tekin, 1998: 2).

İlk İslami paranın kim tarafından basıldığı hakkında çeşitli görüşler vardır. Makrîzî, Osman b. Affan'ın, Muaviye b. Ebu Süfyan'ın, Abdullah b. Zübeyr'in dirhem kestirdiklerini Muhammed Hamidullah ise Kettanî'den rivayetle, Hz. Ömer'in yeni bir sikke serisi bastırıldığını, hatta kâğıt ve deriden paraların kullanımının söz konusu olduğunu bildirmektedir. Kadı Ebû Ya'la ise; Hz. Peygamber, Hz. Ebu Bekir, Hz. Osman, Hz. Ali ve Muaviye dönemlerinde sikke basılmadığını söyleyerek bu görüşleri reddetmektedir. Mâverdî de Said b. el-Müseyyeb'den rivayetle, ilk İslami dirhemini basımının, Emevi halifesi Abdülmelik b. Mervan (M. 685-705) zamanında gerçekleştiğini bildirmektedir (Şimşek, 2010: 39).

Osmanlı Devletinde ilk sikke Osman Gazi döneminde (M. 1299-1326) darp edilmiştir. Gümüşten darp edilen ve akçe adı verilen Osman Gazi sikkelerinde uzun dua metinleri yer almamaktadır. Sikkeler üzerine darp yerinin yazılması, Orhan Gazi (M. 1326-1359) döneminde, Bursa'nın alınmasından sonra başlanmıştır (Anonim, 2001: 12). Bu dönemde darp edilen ilk akçe örnekleri Osmanlı sikke geleneğinin temelini oluşturmuş ve bu mütevazı sikke formu uzun yıllar kullanılacak bir uygulamanın habercisi olmuştur.

Osmanlı padişahları tahta geçer geçmez ilk iş olarak kendi adlarına hutbe okutup, sikke kestirirlerdi. I. Bayezid döneminden itibaren sikke tecdidleri yapılmış, yani Sultan kendi adına kestirdiği yeni akçeleri tedavüle çıkardığında eski akçelerin tedavülünü yasaklamıştır (Özcan, 2005: 252).

Osmanlı sikke geleneğinde en büyük gelişim ve değişim 1453'te İstanbul'un fethinden sonra gerçekleşmiştir. Osmanlı dönemine ait ilk altın sikke bu dönemde basılmıştır. Altın sikkeler "sultani" olarak isimlendirilmiştir. Bu sikkeler üzerine "altın sikkeyi darp ettiren karada ve denizde, yücelik, kudret ve zafer sahibi" ibaresi eklenmiştir (Anonim, 2002: 134).

Yavuz Sultan Selim döneminde (M. 1512-1520) tarihle birlikte padişahın cülus yılı da sikkeler üzerine işlenmeye başlamıştır. Bu dönemde Mısır'da basılan altınlara "Sultani" ya da "Eşrefi" denilmektedir. Bundan sonra genel olarak Osmanlı altınlarına "Eşrefi" adı verilmeye başlanmıştır (Tekin, 1999: 173). Bununla birlikte sikkelerde ilk kez "şah" ünvanı kullanılmıştır (Aykut, 2002: 827).

Kanunî Sultan Süleyman iktidarı(M. 1520-1566) devletin ve halkın en zengin olduğu devirdir. Bu dönemde kırktan fazla darphanede para basılmıştır. Osmanlı fethettiği toprakların yönetiminde gösterdiği esneklik ve hoşgörü politikasını, o bölgelerde basılan sikkelerde de göstermiş ve her yörede farklı motif ve kompozisyonlarda sikkeler basılmaya başlamıştır. Ayrıca yabancı paralar da Osmanlı paralarıyla aynı anda İmparatorluk topraklarında kullanılmıştır (Pere, 1968:109).

Bu çalışmada Konya Müzesinde bulunan ve Osmanlı Klasik dönemine tarihlenen altın ve gümüş sikke örnekleri, Osmanlı dönemi sikke gelişim evresi içinde, dönem özellikleri bakımından değerlendirilmiştir. Değerlendirmede kuruluş, klasik ve gerileme dönemi sikke özellikleri karşılaştırmalı olarak verilmiştir.

Örnekler kronolojik sıraya göre düzenlenmiştir.

1. KATALOG

A- Fatih Sultan Mehmet Sikkeleri

1-)

Sultan Mehmed bin Murad Han
azze nasruhû
(Allah zaferini daim etsin
Murad Han oğlu Sultan Mehmed)

Hullide Mülkehu duribe Amasya
(Allah mülkünü devamlı kılsın
Amasya'da basılmıştır.)

Müze Envanter No: 294-6
Ölçüleri: Çap: 1.3 cm. Ağırlık: 0.9 gr.
Tarihi: H.886-M. 1481/1482
Malzeme: Gümüş

Sikkenin ön yüzünde, ortada altı kollu yıldız motifi bulunmaktadır. Bu yıldız etrafına, tam daire oluşturacak biçimde, sikkeyi bastıran sultanın isminin zikredildiği yazı yerleştirilmiştir. Yazılar tam daire, çerçeve içine alınarak etrafına birbiri ardına devam eden noktalarla oluşturulmuş, inci dizisi yerleştirilmiştir.

Sikkenin arka yüzünde, ön yüzdeki kompozisyona benzer uygulama görülmektedir. Ortaya yerleştirilen altı kollu yıldız etrafında, tam daire oluşturacak şekilde, tek sıra yazı yerleştirilmiştir. Yazılar tam daire çerçeve içine alınmıştır.

Oldukça tahrip olan akçenin özellikle kenara yakın kısımlarında yer alan yazı ve kontur çizgileri neredeyse tamamen silinmiştir.

2-)

Sultan Mehmed bin Murad Han
azze nasruhû
(Allah zaferini daim etsin
Murad Han oğlu Sultan Mehmed)

Hullide Mülkehu duribe Edirne
(Allah mülkünü devamlı kılsın
Edirne'de basılmıştır.)

Müze Envanter No: 447-22
Ölçüleri: Çap: 1.7 cm. Ağırlık: 0.9 gr.
Tarihi: H.886-M. 1481/1482
Malzeme: Gümüş

Sikkenin ön yüzünde, ortada altı kollu yıldız motifi bulunmaktadır. Bu yıldız etrafına, tam daire oluşturacak biçimde, sikkeyi bastıran sultanın ismi yazılmıştır. Yazılar tam daire, çerçeve içine alınmış ve etrafına, birbiri ardına devam eden noktalarla oluşturulmuş, inci dizisi yerleştirilmiştir.

Sikkenin arka yüzünde, ön yüzdeki kompozisyona benzer uygulama görülmektedir. Ortaya yerleştirilen altı kollu yıldız etrafında, tam daire, tek sıra yazı bulunmaktadır. Yazılar tam daire çerçeve içine alınmıştır. Bu çerçeve etrafında, birbiri ardına devam eden noktalarla oluşturulmuş, inci dizisi bulunmaktadır.

Oldukça tahrip olan akçenin özellikle kenara yakın kısımlar silinmiştir. Ayrıca sikkede darptan kaynaklanan kompozisyon kaymaları görülmektedir.

B-) II. Bayezid Sikkeleri

3-)

Darib-ün nadri sahib-ül izzı ven-nasrı
filberri vel-bahr

Sultan Bayezid bin Mehmed Han
azze nasruhû duribe Mısır sene 872

(Altını kestiren, denizde ve karada
zafer ve izzet sahibi)

(Mehmed Han oğlu Sultan Bayezid
Allah zaferini daim etsin 872 senesinde
Mısır'da basılmıştır)

Müze Envanter No: 422-2
Ölçüleri: Çap: 1.9 cm. Ağırlık: 3.4 gr.
Tarihi: H.973- M. 1565/1566
Malzeme: Altın

Sikkenin ön yüzünde sülüs ile işlenmiş beş sıra yazı bulunmaktadır. İç içe geçen yazılarda herhangi bir bölünmüşlüğe gidilmemiş yalnız yazıda fi ibaresindeki f'nin kuyruğu yazı boyunca uzatılarak, yazıya hem estetik bir görünüm verilmiş hem de yazılar arasında stilize bir ayırım oluşturulmuştur. Yazılar içten yarım daire düz bir konturla çevrilmiştir.

Sikkenin arka yüzünde aynı yazı tipi ve formu görülmektedir. Bu yazıda da fi ibaresindeki f'nin kuyruğu uzatılarak, belirli bir eksende yazılar birbirinden ayrılmıştır. Bu yazılarda ise sultan ve babasının isimleri, dua ile sikkenin basım yeri ve tarihi yer almaktadır. Sikkenin her iki yüzünde de herhangi bir çerçeve kullanılmamıştır.

Oldukça iyi durumda olan sikke yüzeyinde yer yer silinmeler mevcuttur.

4-)

Darib-ün nadri sahib-ül izzî ven-nasrî
filberri vel-bahr
(Altını kestiren, denizde ve karada
zafer ve izzet sahibi)

Sultan Bayezid bin Mehmed Han
azze nasruhû duribe Kostantiniyye 886
(Mehmed Han oğlu Sultan Bayezid
Allah zaferini daim etsin 886'da İstanbul'da
basılmıştır)

Müze Envanter No: 417
Ölçüleri: Çap: 1.9 cm. Ağırlık: 3.5 gr.
Tarihi: H.886-M. 1481/1482
Malzeme: Altın

Sikkenin ön yüzündeki beş sıra yazıda, sultana övgü bulunmaktadır. Yazılar arasında herhangi bir bölünmüşlüğe gidilmemiştir. Kendi içinde istiflenen yazılar oldukça düzenlidir. Tüm bu kompozisyon, tam daire bir çerçeve ve etrafına yerleştirilen inci dizisi ile tamamlanmıştır.

Sikkenin arka yüzünde aynı yazı tipi ve formu görülmektedir. Bu yazılarda ise sultan ve babasının isimleri, dua ile sikkenin basım yeri ve tarihi yer almaktadır. Ön yüzde olduğu gibi arka yüzde de tüm bu kompozisyon tam daire bir çerçeve ve inci dizisi ile tamamlanmıştır. Sikkenin basım tarihi yazıyla değil, rakamla verilmiştir.

Fatih Sultan Mehmed sikkelerine göre oldukça iyi durumda olan bu sikkenin sadece kenara yakın kısımlarında bulunan kontur çizgilerinde deformasyon görülmektedir.

5-)

Sultan Bayezid bin Mehmed Han
(Mehmed Han oğlu Sultan Bayezid)

Azze nasruhú Kratova sene 886
(Allah zaferini daim etsin, sene 886 Kratova)

Múze Envanter No: 358-9
Ólçüleri: Çap: 1.1 cm. Ağırılık: 0.7 gr.
Tarihi: H.886-M. 1481/1482
Malzeme: Gümüş

Sikkenin ön yüzünde üç sıra yazı bulunmaktadır. Üstteki yazının hemen altında yatay eksende uzanan ve diğer iki satırı, üst satırdan ayıran düz bir çizgi yer almaktadır.

Sikkenin arka yüzünde, ön yüzdeki kompozisyona benzer uygulama görölmektedir. Ortada üç sıra yazı bulunmaktadır. Bu yazılardan üstte olanı, diğer iki satırdan düz, yatay bir çizgiyle ayrılmıştır. Yazıların etrafında yarım daire bir çerçeve ve inci dizisi yer almaktadır.

Akçenin özellikle kenar kısımları oldukça tahrip olmuştur. Kontur çizgileri sikkenin sadece belirli kısımlarından izlenebilmektedir. Bununla birlikte sikkede darptan kaynaklanan kompozisyon kaymaları görölmektedir.

6-)

Sultan Bayezid bin Mehmed Han
(Mehmed Han oğlu Sultan Bayezid)

Azze nasruhú duribe Kostaniyye sene 886
(Allah zaferini daim etsin, sene 886
İstanbul'da basılmıştır)

Múze Envanter No: 360-5
Ólçüleri: Çap: 1.2 cm. Ağırılık: 0.8 gr.
Tarihi: H.886-M. 1481/1482
Malzeme: Gümüş

Sikkenin ön yüzünde üç sıra yazı yer almaktadır. Üstteki yazının hemen altında yatay eksende uzanan ve diğer iki satırı, üst satırdan ayıran düz bir çizgi yer almaktadır. Yazıların etrafında, yarım daire bir çerçeve ile birbiri ardına devam eden noktalarla oluşturulmuş, inci dizisi bulunmaktadır.

Sikkenin arka yüzünde, ön yüzdeki kompozisyona benzer uygulama görülmektedir. Ortada üç sıra yazı bulunmaktadır. Bu yazılardan üstte olanı, diğer iki satırdan düz, yatay bir çizgiyle ayrılmıştır. Kompozisyon, yarım daire bir çerçeve ile tamamlanmıştır.

Sultan Bayezid'e (Katalog No: 5) ait 358-9 nolu gümüş sikke de olduğu gibi kenar kısımlarının tahribatı ve darp hataları bu sikkede de izlenmektedir.

C-) Yavuz Sultan Selim Sikkeleri

7-)

Darib-ün nadri sahib-ül izzî ven-nasrî
filberri vel-bahr
(Altını kestiren, denizde ve karada
zafer ve izzet sahibi)

Sultan Selim Şah bin Bayezid Han azze nasruhû
duribe Kostantiniyye 918
(Bayezid Han oğlu Şah Sultan Selim
Allah zaferini daim etsin 918'de İstanbul'da basılmıştır)

Müze Envanter No: 418
Ölçüleri: Çap: 1.9 cm. Ağırlık: 3.5 gr.
Tarihi: H.918- M. 1512/1513
Malzeme: Altın

Sikkenin ön yüzünde, altı sıra yazıda, sultana övgü bulunmaktadır. Yazılar arasında herhangi bir bölünmüşlüğe gidilmemiştir. Kendi içinde istiflenen yazılar oldukça düzenlidir. Tüm bu kompozisyon tam daire bir çerçeve içine alınmıştır.

Sikkenin arka yüzünde aynı yazı tipi ve formu görülmektedir. Bu yazılarda ise sultanın ve babasının isimleri, dua ile sikkenin basım yeri ve tarihi yer almaktadır. Ön yüzde olduğu gibi arka yüzde de kompozisyon tam daire bir çerçeve içine alınmış, farklı olarak çerçeve etrafına birbiri ardına devam eden noktalardan oluşturulmuş, inci dizisi yerleştirilmiştir. Sikkenin basım tarihi yazıyla değil, rakamla verilmiştir.

Yukarıda incelenen sikke örneklerine göre en iyi durumda olan bu sikkenin sadece kenara yakın kısımlarında bulunan kontur çizgilerinde yer yer silinmeler mevcuttur.

D-) Kanunî Sultan Süleyman Sikkeleri

8-)

Darib-ün nadri sahib-ül izzî ven-nasrî
filberri vel-bahr
(Altını kestiren, denizde ve karada
zafer ve izzet sahibi)

Sultan Süleyman Şah bin Selim Han azze nasruhû
duribe fi Kostantiniyye sene 926
(Selim Han oğlu Şah Sultan Süleyman
Allah zaferini daim etsin 926'da İstanbul'da basılmıştır)

Müze Envanter No: 1918-3
Ölçüleri: Çap: 1.7 cm. Ağırlık: 3.5 gr.
Tarihi: H.926- M. 1519/1520
Malzeme: Altın

Sikkenin ön yüzünde dört sıra yazı bulunmaktadır. Yazılar yarım daire, bir çerçeveye çevrilmiştir. Çerçeve etrafında birbiri ardına devam eden noktalardan oluşturulmuş, inci dizisiyle kompozisyon tamamlanmıştır.

Sikkenin arka yüzünde aynı yazı tipi ve formu görülmektedir. Bu yazıda fi ibaresindeki f'nin kuyruğu uzatılarak yazılar arasında bölümlenme yapılmıştır. Bu yazılarda ise sultanın ve babasının isimleri, dua ile sikkenin basım yeri ve tarihi yer almaktadır. Tüm bu kompozisyon tam daire, bir çerçeve ile tamamlanmıştır.

Yavuz Sultan Selim'in altın sikkesi (Katalog No: 7) gibi bu sikke de oldukça iyi durumdadır.

9-)

Darib-ün nadri sahib-ül izzî ven-nasrî
filberri vel-bahr
(Altını kestiren, denizde ve karada
zafer ve izzet sahibi)

Sultan Süleyman bin Selim Han azze
nasruhû duribe fi Mısır
(Selim Han oğlu Sultan Süleyman
Allah zaferini daim etsin Mısır'da basılmıştır)

Müze Envanter No: 422-1
Ölçüleri: Çap: 1.9 cm. Ağırlık: 3.4 gr.
Tarihi: H.973- M. 1565/1566
Malzeme: Altın

Sikkenin ön yüzünde sülüsle işlenmiş beş sıra yazı bulunmaktadır. İç içe geçen yazılarda herhangi bir bölünmüşlüğe gidilmemiş, yalnız yazıda han ve fi ibaresindeki h'nin ve f'nin kuyruğu yazı boyunca uzatılarak, yazıya hem estetik bir görünüm verilmiş hem de yazılar arasında bölümlenme yapılmıştır. Yazılar içten kalın, tam daire, çerçeve içine alınırken etrafına birbiri ardına devam eden noktalardan oluşturulmuş, inci dizisi yerleştirilmiştir.

Sikkenin arka yüzünde aynı yazı tipi ve formu görülmektedir. Bu yazıda da fi ibaresindeki f'nin kuyruğu yazılar arasında stilize bir kontur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yazılarda ise sultan ve babasının isimleri, dua ile sikkenin basım yeri ve tarihi yer almaktadır. Kompozisyon ön yüzde olduğu gibi tam daire çerçeve ve etrafına yerleştirilen inci dizisi ile tamamlanmıştır.

Sikkede darptan kaynaklanan problemler görülmektedir.

2. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Küçük bir beylikten dünya devleti durumuna gelen Osmanlı İmparatorluğunun sikkeleri genel olarak üç başlık altında toplanabilir.

Bunlardan birincisi kuruluş dönemi sikkeleridir. Bu sikkeler Osmanlı İmparatorluğu'nun kendi stilinden uzak daha çok İlhanlı sikke tipinin benzeri bir üslupta karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Sultan Orhan (1326-1362) sikkeleri İlhanlı hükümdarı Ebu Said Bahadır Han'ın (1316-1335) sikkelerinin kompozisyon, yazı tipi ve yüzey yerleştirmesi bakımından hemen hemen aynıdır.

Ancak Orhan Gazi sikkelerinde arka yüze yerleştirilen kelime-i tevhid, Ebu Said Bahadır Han sikkelerinde ön yüzde yer almaktadır. Yine bu iki hükümdar sikkelerinde geçen "haldallahu mülkehu" (*Allah mülkünü devamlı kılsın*) ibaresi Orhan Gazi sikkelerinde ön yüzde, Ebu Said sikkelerinde arka yüzde işlenmiştir. Böyle bir yer değiştirme dönemi için Hem kafa karışıklığına neden olmamak hem de birebir aynı kopya ederek almamış olması açısından belirleyici bir unsur olarak kullanılmıştır. Şunu da belirtmek gerekir ki Ebu Said Bahadır Han döneminde bu sikkeler altın ve gümüş olarak basılmıştır. Ancak Orhan Gazi dönemi sikkeleri ise sadece gümüştür. Bu da ekonomik güç unsurunun sikkelere yansımaları olarak görülmektedir.

Es-Sultan'ül Adil Orhan (bin)
Osman Halledallahü
(Allah Devamlı kılsın Osman oğlu
Adil Sultan Orhan)

Lâ İlähe İllallah Muhammedün
Resülullâh
(Allah'tan başka ilah yoktur,
Muhammed (s.a.v) Allah'ın resulüdür)

Sultan Orhan Gazi'ye ait Akçe¹

Lâ İlâhe İllallâh Muhammedün Resûlullâh Ebu Bekir, Ömer, Osman, Ali
(Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed (s.a.v) Allah'ın resulüdür
Ebu Bekir, Ömer, Osman, Ali)

Duribe es-sultan'ül A'zam Ebu Said Bahadır Han Haldâllahu mülkehu
(Allah mülkünü daim etsin büyük Sultan Ebu Said Bahadır Han Bastırmıştır)

Sultan Ebu Said Bahadır Han'a ait sikke²

Murad bin Orhan
(Orhan oğlu Murad)

Hullide Mülkehu
(Mülkü Daim Olsun)

Sultan Orhan Gazi'ye Ait Sikke³

Lâ İlâhe İllallâh Duribe Vasıd
Muhammedün Resûlullâh
Ebu Bekir, Ömer, Osman, Ali

(Allah'tan başka ilah yoktur, Vasıd'da basılmıştır. Muhammed (s.a.v) Allah'ın resulüdür.

¹ Sikke Konya Etnografya Müzesi'nde yer almaktadır. Müze Envanter No: 320

² Sikke Mardin Müzesi'nde yer almaktadır. Müze Envanter No: 1252

³ Sikke Konya Etnografya Müzesi'nde yer almaktadır. Müze Envanter No: 1939/2

Ebu Bekir, Ömer, Osman, Ali)
Sultan Ebu Said Bahadır Han'a ait sikke⁴

Bu dönem sikkelerinde saadet düğümü motifi her iki devletin kullandığı ortak motif olarak karşımıza çıkmaktadır.

I. Bayezid döneminde sikke tiplerinde değişiklikler gözlenmektedir. Bu dönem sikkeleri tarih ve tarihin yerleştirildiği alan açısından Akkoyunlu Uzun Hasan sikkeleri ile benzer özellikler taşımaktadır. Her iki dönemde de tarih sikkenin arka yüzündeki son satıra doğrudan rakamla verilmiştir.

Bayezid bin Murad
(Murad oğlu Bayezid)

Hullide Mülkehu 792
(Mülkü Daim Olsun)

Sultan I. Bayezid Sikkesi⁵

Lâ İlâhe İllallâh Muhammedün Resûlullâh
(Allah'tan başka ilah yoktur
Muhammed (s.a.v) Allah'ın resulüdür)

Sultan'ül melik eb'u-l nasır
Hasan Bahadır fi seneti 887
(İktidar sahibi yardımcı, Sultan Hasan Bahadır sene 887)

Akkoyunlu Uzun Hasan'ın Sikkesi⁶

I. Murad döneminde (M. 1359-1389) akçelerin yanı sıra mangır adı verilen bakır sikkeler tedavüle girmiştir. Daha çok yöresel kullanım için ve akçenin alt birimi olarak darp edilen mangırlar, çok çeşitli ve zengin süsleme motifleriyle Osmanlı sikkelerinin belki de en özgün örneklerini oluşturmaktadırlar (Anonim, 1999: 7). Yani akçelerde görülen etkiler mangırlarla kendi üslubunu yaratma yolunu seçen Osmanlı kuruluş dönemi padişahlarında yeni bir bakış açısının şekillenmeye başladığının göstergesi niteliğindedir. Bunun en belirgin örneklerinden biri de Yıldırım Bayezid'in oğullarından Emir Süleyman'ın sikkelerinde, Osmanlı'ya has olan tuğrayı, ilk defa kullanmasıdır.

⁴ Sikke Konya Etnografya Müzesi'nde yer almaktadır. Müze Envanter No: 5644

⁵ Sikke Konya Etnografya Müzesi'nde yer almaktadır. Müze Envanter No: 360/42

⁶ Anonim, *Altının İktidarı, İktidarın Altınları*, İstanbul, 2005, s. 361'den alınmıştır.

Osmanlı kuruluş dönemi sikkeleri için şunu söylemek mümkündür: Yeni kurulan bir beylik, çağdaşı olan devletler ile beyliklerden esinlenerek sikke formlarında ve üslubunda etki altında kalmıştır. Mangırlarla özgün sikke basma anlayışı yine bu dönemde şekillenmekle birlikte, Osmanlı devletinin özgün sikke formu Klasik dönemde ortaya çıkmaktadır. Bunun en önemli nedeni İstanbul'un fethedilmesiyle birlikte artık beylikten ziyade devlet rejimine geçiş, güç ve ekonomik şartların olgunlaşmasıdır. Yani Osmanlı fethettiği topraklardan elde ettiği ganimetler ile devlet sınırlarının genişlemesiyle birlikte ele geçirilen maden yatakları bu gelişimde büyük rol oynamıştır. Devletin ilk altın sikkesinin bu dönemde bastırılmasının temel nedeni bu etkiler olmasının yanı sıra hükmedilen veya hükmedilmek istenen diğer milletlere gönderme ve güç göstergesidir.

Klasik dönem Osmanlı sikkeleri, özgün sikke formunun şekillendiği dönemdir. Ancak bu sikkelerde, kendi içinde zaman zaman eklentilerle yeni formlarla sikke çeşitlemesi yapılmıştır. Bu çoğu zaman fethedilen yer ve o yerin ikonografik alt yapısı ile yakından alakalıdır. Yani Mısır'ın fethinden sonra Yavuz Sultan Selim'in sikkelerinde "şah" ünvanını kullanması fethedilen toprakların da sultanı olduğu ikonografisiyle alakalıdır. Yine aynı şekilde İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmed'in "iki karanın ve denizin sultanı" ünvanını sikkelerde kullanması bu görüşü desteklemektedir.

Klasik dönem sikkelerinde kuruluş dönemi ve gerileme dönemi sikkelerinden farklı olarak sikke metinleri oldukça uzun tutulmuştur.

Konya Etnografya Müzesinde bulunan Osmanlı klasik dönemi sikkelerinden 9 örnek incelenmiştir. Bu örneklerden 5 tanesi altın, 4 tanesi ise gümüştür.

İncelenen örnekler Fatih Sultan Mehmed, II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanunî Sultan Süleyman dönemlerine ait olup Amasya, Edirne, Kratova, Mısır ve İstanbul'da basılmıştır.

Konya Etnografya Müzesi'ndeki altın sikke örnekleri ağırlıklı olarak Kanunî Sultan Süleyman dönemine ait olmakla birlikte, II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim'e ait örnekler de mevcuttur. Bu sikkeler, altının kaliteli malzeme olmasından dolayı çok az tahribata uğramıştır. Deformasyon en az seviyededir. Sikkelerde özellikle kenara yakın kısımlarda bulunan kontur çizgilerinde, kenar bordürlerinde silinmeler ve kesilmeler görülmektedir. Kompozisyon kaymaları ve darp hataları bulunmamaktadır. Oldukça özenli ve düzgün kesilmişlerdir. Sikkelerde sülüsle yazılmış dua metinleri ve sultanın ünvanı ile seceresi bulunmaktadır.

II. Bayezid tarafından İstanbul'da H. 886 senesinde darp ettirilen altın sikke örneğinde (Katalog No: 4) kullanılan "Darib-ün nadri sahib-ül izzı ven-nasrı filberri vel-bahr" (*Altını kestiren, denizde ve karada zafer ve izzet sahibi*) ibaresi Yavuz Sultan Selim (Katalog No: 7) ve Kanunî Sultan Süleyman (Katalog No: 8-9) tarafından darp ettirilen sikkelerin ön yüzünde de kullanılmıştır. Bu sikkelerin arka yüzünde ise "azze nasruhû" (*Allah zaferini daim etsin*) ibaresi ile sikkeyi darp ettiren sultanın, babasının ismi ile basım tarihi ve senesi yer almaktadır.

Yavuz Sultan Selim'in altın sikkesinde ilk kez kullanılan "Şah" ünvanı Kanunî Sultan Süleyman'ın sikkelerinde de kullanılmaya devam edilmiştir. Yazı aralarında özellikle "han" ve "fi" ibarelerindeki "h ve f" harflerinin kuyruğu uzatılarak stilize bir bölünme oluşturulmuş ve yazı sıraları birbirinden ayrılmıştır (Katalog No: 3-8-9). Altın sikkelerde yazı etrafında, bazen, tam daire bir çerçeve kullanılmış, bazen de bu çerçevelerin etrafına inci dizisi yerleştirilerek estetik görünüm artırılmış ve kompozisyon tamamlanmıştır.

Akçe adı verilen gümüş sikkelerde, altın sikkelerde görülmeyen deformasyon izlenmektedir. Altına göre daha dayanıksız olan gümüş sikkelerde sikkenin hem yüzeyi hem de kenar kısımları büyük ölçüde tahrip olmuştur. Bu sikkelerde darptan kaynaklanan kompozisyon kaymaları ve şekil bozuklukları görülmektedir.

Sikke üzerindeki yazılar oldukça sade bir sülüsle yazılmış ve uzun olmayan elkap ile dua metinleri kullanılmıştır. Genellikle sikkelerin ön yüzünde "azze nasruhû" (*Allah zaferini*

daim etsin) ile sikkeyi basan sultanın ismi ve babasının isimleri, arka yüzde “Hullide Mülkehu” (*Allah mülkünü devamlı kılsın*) ile basım yılı ve tarihi yazılmıştır. Akçelerde de yazılar arasında altın sikkelerde olduğu gibi herhangi bir konturlama görülmemektedir. Bu yazılarda da sadece “fi” ibaresindeki “f” nin kuyruğu uzatılmış ve yazı sıraları birbirinden ayrılmıştır. Bazı akçelerde merkeze altı kollu yıldız motifi yerleştirilmiş ve yazılar bu yıldız etrafına tam daire oluşturacak biçimde işlenmiştir.

Altı kollu yıldız motifi, geleneksel olarak sikkeler üzerinde astral bir anlamda kullanılmıştır. Yani hükümdar gökyüzündeki ahengin, yeryüzündeki temsilcisi olarak anlamlandırılmıştır (Çaycı, 2002: 190). Ayrıca antik dönemlerden itibaren güç ve bereket sembolü olarak kullanılan, Süleyman peygamberin yüksüğündeki ateşe, suya ve hayvanlara egemenlik gücünün kuvvetin sembolü olan, Süleyman peygamberin babası Davud peygamberden dolayı “Davud Yıldızı” diye de anılan *Mühür-i Süleyman* şeklinde işlenmiştir (Özönder, 2003: 140).

Osmanlı sikkelerinin üçüncü evresi gerileme dönemi sikkeleridir. Bu sikkeler klasik dönem anlayışıyla basılmış olmasına rağmen kullanılan değerli madenlerin oranlarında farklılıklar görülmektedir. Bazı sultanlar Osmanlı topraklarında gücünün devam ettiğini anlatması bakımından altında kullanılan miktarı ve sikke boyutları büyütülürken, özellikle gümüş sikkelerin miktar ve oranında azaltmaya gidilmiş ve hatta nikel karışımı gümüş sikkeler basılmıştır.

Geç dönem Osmanlı sikkelerinde en önemli unsur tuğranın sevilerek kullanılması ve etrafına yerleştirilen bir çiçek veya bir yazı ile sikke tipinin ve niteliğinin ortaya konmasıdır.

Sonuç olarak Konya Etnografya Müzesi’nden seçilen Osmanlı klasik dönemine ait dokuz adet altın ve gümüş sikke örneği, form, yazı ve süsleme özellikleriyle Osmanlı Klasik dönemi sultanlarının ekonomik gücü ile sikke üzerinde kullandıkları ünvanların değişkenliği ve dönemin sikke geleneğini yansıtmaktadır.

KAYNAKÇA

- ANONİM (2005). *Altının İktidarı, İktidarın Altınları*, İstanbul: Yapı ve Kredi Yayınları.
- ANONİM (2002). *Tarih Boyunca Türklerde Altın*, İstanbul: İstanbul Altın Borsası Yayınları.
- ANONİM (2001). *Saltanatın İki Yüzü Yazı ve Tuğra*, İstanbul: Yapı ve Kredi Yayınları.
- ANONİM (1999). *Nadir Osmanlı Sikke, Nişan ve Madalyaları*, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- AYKUT, Ş. N. (2002). “Osmanlı Sikkeleri”, *Türkler*, C. 10, s. 823-842.
- ÇAYCI, A. (2002). “Artuklu Sikkelerinde Hükümdar Tasvirleri”, *Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu Gönül Öney’e Armağan*, s. 185-194.
- ÖZCAN, R. (2005). “Osmanlı Devleti’nde XVII. Yüzyılda Yapılan Sikke Tashihleri”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 17, s: 237-266.
- ÖZÖNDER, H. (2003). *Ansiklopedik Hat ve Tezhip Sanatları Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Konya: Nüve Kültür Merkezi Yayınları.
- PERE N. (1968). *Osmanlılarda Madeni Paralar*, İstanbul: Yapı ve Kredi Yayınları.
- ŞİMŞEK E. (2010). *Abbasiler Döneminde Değişim Aracı Olarak Para*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TEKİN O. (1998). *Eskiçağda Para*, İstanbul: Türk Eski Çağ Bilimleri Yayınları.
- TEKİN O. (1999). “Osmanlı İmparatorluğu’nda Para”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 3, s. 169- 179.